

JANĠA JAĠIMLÍ NAMALAR

Saparova G.Sh

Ózbekistan Mámleketlik Konservatoriyası Nókis Filiali.

“Ulitwma kásiplik hám social gumanitar pánler kafedrası”

Kórkem ónertanıw qániygeligi 1- kurs studentı

Ilimiy basshı: Charshemov.J.A

Annotaciya: Bul maqalada “Muxalles namasına Azat qıl”, “Yar ıshqı”, “Tuwġan jer” hámde “Ayqulash” sıyaqlı qaraqalpaq xalıq qosıqlarına ustazım Jamil Charshemov penen birgelikte klavir jazġan halda qayta isledik. Maqalada berilgen qosıqlar talıqlanıp, olardıń kelip shıġıw tariyxı hám atqarıwshıları haqqında maġlıwmatlar beriledi.

Gilt sózleri: qosıq, kompozitor, xalıq, nama, atqarıwshı, ustaz, jıraw, baqsı, kompozitor, namager, pedagog, ustaz, jazıwshı, shayır, dóretpe.

Qaraqalpaq kórkem óneriniń payda bolıwı, hám búgingi kúнге shekem jetip keliwi, birneshe dáwirlerdi óz ishine aladı. Qaraqalpaq muzıka ádebiyatı kórkem óneri erte dáwirde payda bolġan. XX-ásirdiń birinshi yarımındaġı muzıka mádeniyatındaġı unamlı kórinislerdiń biri bul kórkem háweskerlerdiń húkimet tárepinen ġamxorlıqqa alınıp, Tórtkúl, Tashkent, Moskva qalalarında olimpiadalardıń ótkeriliwi boldı. Biraq hár zamannıń óziniń siyasiy dúzimge baylanıslı turmıs tárizi bolġanday húkimet sol dáwirdegi atqarıwshılardan ózleriniń ideasındaġı rejelerdi xalıqtıń ideologiyasın sińdirip jetkeriwi ushın paydalangan.

Sol dáwirdegi muzıka mádeniyatınıń jan kúyerleri xalıq namaların, qayta islep, kóplegen shıġarmalardı dóretti. Máselen: xalıq arasındaġı jańa kórinistegi “Jańa diyxan”, “Shólkem kolxoz”, “Komsomol”, “Pioner”, “Jeńgejan”, “Qazı iyshan” sıyaqlı qosıqları kiritildi. 1936-jıl mádeniyat tarawındaġı talant iyelerin yaġnıy baqsılardıń repertuarlarındaġı qosıqlar hám namalardı gramplastinklarġa jazıp alıw máslesi qaralıp, Tórtkúlde olardıń eń aytqısharın hám bay repertuarġa iye sheber atqarıwshılardı anıqlaw ushın tańlaw ótkeriledi. J.Shamuratov atqarıwında shayır T.Seytmuratovtıń sózine “Maksim Gorkiy” hám qaraqalpaq xalıq sazı “Nama bası”, A.Shamuratovanıń atqarıwında “Arıwxan”, “Bozataw”, “Qońırat”, “Bálent shıġıp názer salsam”, “Qáwender”, “Muńlı qız”, “Zarlı qız” qaraqalpaq xalıq qosıqları qayta esittirilip gramplastinkalarġa jazılġan. Bul dúrdanalar házirgi kúnde qaraqalpaq muzıka mádeniyatınıń ġáziynesindegi altınġa teń bay miyrasımız bolıp esaplanadı.

Qaraqalpaqstanda vokal janrınıń yaǵnıy qosıqshılıq kórkem-óneriniń rawajlanıwında kompozitor hám ustaz qosıqshılar hám pedagoglar ózleriniń úlken úleslerin qosqan. Qaraqalpaq kompozitorları ózleriniń óshpes qosıqları menen xalıqtıń kewlinen tereń orın iyeleytuǵın dárejedeǵi úlgi jaratqan hám olardıń qosıqları házirgi kúńge shekem xalıq súyip tıńlaytuǵın qosıqshılar qatarına kiredi. Tiykarınan xalıq qosıǵı - úzliksiz jańalanıp, qayta islenip atırǵan háreket sheń hám bay tarıxıy mánili qosıqlar esaplanadı. Ruxıy mádeniyatımızdıń ǵáziynesi esaplanǵan bul qosıqlar, keleshek áwlatqa jańasha oy-pikirler júritiw ushın túrtki boladı. Bul xalıq qosıqlarımızdıń bizge shekem jetip keliwinde, xalqımızdıń óz kámine keltirip atqarǵan ustaz qosıqshılardıń ornı úlken. Mine usınday xalıq súyip tıńlaytuǵın qosıqlardıń biri **“Yar ishqi”**. Bul qosıqtıń sózi Alpısbay Sultanovqa, al naması bolsa Qadir Xilalovqa tiyisli. Qosıq Andante cantabile tempinde, 6/8 ólshemde berilip, 8 takt kirisiw menen baslanadı.

“Yar ishqi” qosıǵın birinshi bolıp atqarǵan Dálibay Mámбетmuratov. Dálibay Mámбетmuratov Qaraqalpaqstan xalıq artisti. Ol 1956-jıl Kegeyli rayonında tuwılǵan. 1974-1978-jıllar aralıǵında J.Shamuratov atındaǵı kórkem-óner muzıkalıq bilim jurtıniń vokal bóliminde B.Nadırov klasında tálim alǵan. 1980-1985-jıllar aralıǵında Ostrovskiy atındaǵı Tashkent teatr hám súwretshilik institutınıń Teatr aktyorı fakultetinde oqıydı. 1984-jıl bolsa Berdaq atındaǵı Mámleketlik filarmoniyasınıń “Qırq qız” Estrada ansamblinde solist bolıp jumısqa kiredi. 2001-jıl “Ayqulash” ansamblinde házirge shekem solist bolıp islep kelmekte. Onıń atqarǵan qosıqlarınan: “Sáwdigim”, “Dád álińnen”, “Sayatxan baǵdadur baǵda”, N.Muxammeddinov namalarına “Jáne jayhun bolıp aqtında keldiń”, “Gúl yańlıdı”, “Bolmas”, “Badam qabaq astında”, Q.Záretdinov namalarına “Dayı qız”, “Gúlsara”,

“Seniń kózleriń”, “Bozatawlı názalım”, Sh.Paxratdinov namalarına “Bir gúl kórindide ketti”, “Sen kúlip kettiń”, “Onda báhár edi”, Q.Xilalov namalarına “Baxıtlı ete almadım”, “Qaylardasań”, “Opadarıń men bolayın”, “Yar ıshqı”, “Seni izledim”, “Ġazlar ushar”, “Muxabatıma”, M.Jiyemuratov namalarına “Kegeyliden suw alğan qız”, “Bir qara”, “Nókis qızları” qosıqların atqarıp kelgen. Ol Qaraqalpaqstandağı belgili qosıqshılar menen birgelikte kóp jıllar dawamında “Ayqulash” ansambli menen birgelikte Rossiyanıń Moskva, Ufa, Kazan, Odessa, Sochi, Qazaqstanıń Alma-ata, Tájikstanıń Dushanbe, Indiya, Koreya h.t.b mámleketlerde qaraqalpaq kórkem ónerin tanıtıp kelmekte.

Jáne bir usınday xalıq súyip tıńlaytuǵın qosıqlardıń biri bul “**Tuwǵan jer**” qosıǵı. Bul qosıqtıń sózin: Ulmambet Xojanazarov, al namasın bolsa Raman Sultanov jazǵan. Ólshemi 3/8, al tempi bolsa Andante tempi menen baslanadı.

Bul qosıq kuplet formasın berilip, xalqımız arasında keńnen taralǵan. Qosıq mazmunında Watan teması jırlanıp, insannıń óz tuwılǵan jerin, topıraǵın hám tábiyatın súwretlew arqalı ishki sezimleri kórsetiledi.

Muxalles namasına Gárip ashıq dástanınan **Azat qıl**. Sózi Gárip ashıq dástanınan alınǵan. Bul shıǵarmanı Turǵanbay Qurbanov qaraqalpaqtıń milliy ásbabı bolǵan duwtar ásbabında atqaradı. Nama Allegretto tempinde baslanadı, ólshemi 7/8.

Allegretto ♩=100

Xalqımızdın kórnekli ustaz baqsılarınıń biri Turǵanbay Qurbanov 1946-jıl 1-oktyabrde Shımbay rayonında jumısshı shańaraǵında tuwıladı. 1968-jıl Nókis muzikalıq uchilishesiniń xalıq sazları bólimine oqıwǵa kirip onı 1972-jıl tabıslı tamamlap jollama tiykarında Qaraqalpaqstan respublikas teleradiokomiteti janındaǵı xalıq sazları orkestrinde sázende bolıp jumıs isleydi. 1974-1979-jılları Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutında qaraqalpaq tili hám ádebiyatı qániygeligi boyınsha sırttan oqıydı. 1980-1994-jılları Q.Ubaydullaev atındaǵı respublikalıq muǵllimler bilimin jetilistiriw institutında muzika xanasınıń baslıǵı , sonday-aq, Qaraqalpaqstan Respublikası teleradiokomiteti janındaǵı “Muxalles” duwtarshılar ansamblinde sázende bolıp isledi.

Hár bir xalıqtın óziniń milliy namaları, úrp-ádetleri, qosıqları hám ayaq oyunları bolǵan sıyaqlı qaraqalpaq xalqınıń da ózine tán bolǵan ayaq oyunları bar. Olarǵa mısál etip “Ayqulash” xalıq ayaq oyını keltirsek boladı. Bul nama Andante tempinde jazılıp, a-moll tonallıǵında, al ólshemi 2/4 bolıp, fortepiano ushın jazılǵan.

Andante ♩=60

Házirgi kúnde Ayqulash atındaǵı xoreografiyalıq ansambli usı namanıń atı menen atalıp kelinmekte. Bul ansambl qaraqalpaq xalıq namaların jańasha kóriniste

jańlandırıp, dúnya júzine tanıtbaqta. Bunday xalıq qosıqlarınıń namasın buzbaǵan halda elimizge belgili kompozitorlar Shafrannikov, Tumanyan, Komponeec hám qaraqalpaq kompozitorleri S.Palwanov, Ǵ.Demesinov, Q.Záretdinov, J.Charshemovlar qayta islep, házirgi kúnge shekem olardıń tiykarǵı halatın buzbaǵan halda xalqımızǵa inám etip kelmekte. Sol sıyaqlı biz studentler de usınday xalıq namaların asırıp abaylaw, olardı keleshek áwladqa buzbaǵan halda jetkeriw baslı wazıypamız esaplanadı. Xalıq namaların saqlaw ushın Qaraqalpaqstan boylap muzika etnografiyalıq ekspediciyalar shólkemlestiriw lazım. Biz jaslar usınday ekspediciyalarǵa qatnasıp, xalıq namaların hám milliy úrp-ádetlerdi saqlaw, olardı notaǵa alıw jumısların tereń úyreniwimiz shárt. Keleshekte xalıq namaları ele ásirler dawamında xalqımız júreginen umıtılmaydı hám de ele kóplegen namalar notalastırılıp dúnya saxnalarında jańlaydı dep isenemen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.
2. Saparova G. S., Kamalova G. M. M. TARIKHOV'S ROLE IN THE KARAKALPAK MUSICAL CULTURE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 276-282.
3. Ulzada O., Kamalova G. M. QORAQALPOQ SOZ ASBOBLARI KELIB CHIQISHI //Journal of new century innovations. – 2024. – Т. 44. – №. 2. – С. 166-168.
4. Чаршемов Ж. МУСТАҚИЛЛИК ЎЙЛАРИДА ЎЗБЕК КИНОМУСИҚАСИ //Вестник музыки и искусства. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 16-22.
5. Charshemov J. Karakalpak bakhshis and schools of bakhshi art //Teoretical and Applied Science (ISSN: 2409-0085). – 2023. – Т. 118. – С. 178-180.
6. Jamil Charshemov. (2024). PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 30-80 YEARS OF XX- CENTURY. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(1), 33–36.
7. PROCESSES OF REALIZATION OF KARAKALPAK FOLKLORE IN SYMPHONIC MUSIC OF 1990-2010 OF XX-XXI CENTURY. (2024). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 2(1), 37-41.

8. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-273.
9. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 818-821.
10. Чаршемов Ж. БАЛЕТДА ЖЖ НОВЕР РЕФОРМАТОРЛИГИ //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 33. – №. 2. – С. 20-25.
11. Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 22-27.
12. Charshemov J., Muratbaeva R. JAՆԱ RUXTAՂԻ XALIQ QOSIQLARI //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 16-21.
13. Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DÁWIRINIՆ GARMONIYASÍ //Вестник музыки и искусства. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 49-53.